

Забуття

Що таке час, як не кит, який поглинає все, зрівнюючи у бездонному череві генії і невдах, шляхетних добродіїв і політичних злочинців. Скільки людських життів непересічних українців стали тим заковтнутим планктоном. Їх неможливо дістати із забуття, хіба що хтось із живих відчує нагальну потребу згадувати. Уцьомуромані тим славетним забутим є В'ячеслав Липинський, український історик польського походження, філософ і невдалий політик, засновник українського монархізму. Його життя було суцільним рухом проти вітру, жертвою заради ідеї. Але й ним поживився синій кит української пам'яті. Авторка вкладає розповідь про цього чоловіка в уста молодій жінки, героїні роману, нашої сучасниці, котра досліджує старі газети, щоб віднайти власну ідентичність і доторкнутися до минулого, яке вирізали з її історії, як з кіноплівки.

Роман став переможцем літературної премії "Книга року BBC" у 2016 році.

таня малярчук

ЗАБУТТЯ

...де рядь, послугую
...чись релігійним фондом,
...крий собі неправно при
...власть, за часів панова
...ня Йосифа П. Пароха пред
...ладає консисторія, выбрає
...цьорь церкви, который нѣ
...має якесь анахронічний
...ого, а затверджує
...розуміє ся чинь
...рештки, котрі
...звести, якъ
...провадженіи и
...ни

(LIBERTY)
D. 1895
except Sundays and holidays
Jersey City, N. J.
tional Association Inc
Committee.
Post Office of Jersey City
March 8, 1879.
provided for in Sec
ized July 31, 1914
PERMIT NO. 1006
New York, N. Y.
City

ЗАБУТТЯ

УДК 821.161.2-3
ББК 84(4УКР)-4
М21

Таня Малярчук

М 21 Забуття [Текст] : роман / Таня Малярчук. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. — 256 с.

ISBN 978-617-679-330-4

Що таке час, як не кит, який поглинає все, зрівнюючи у бездонному череві геніїв і невдах, шляхетних добродіїв і політичних злочинців. Скільки людських життів непересічних українців стали тим заковтнутим планктоном. Їх неможливо дістати із забуття, хіба що хтось із живих відчує нагальну потребу згадувати. У цьому романі тим славетним забутим є В'ячеслав Липинський, український історик польського походження, філософ і невдалий політик, засновник українського монархізму. Його життя було суцільним рухом проти вітру, пожертвою заради ідеї. Але й ним поживився синій кит української пам'яті. Авторка вкладає розповідь про цього чоловіка в уста молодій жінки, героїні роману, нашої сучасниці, котра досліджує старі газети, щоб віднайти власну ідентичність і доторкнутися до минулого, яке вирізали з її історії, як з кіноплівки.

УДК 821.161.2-3

ББК 84(4УКР)-4

Висновки та припущення, вміщені у цьому творі, є абсолютно суб'єктивними та/або витвором уяви автора, а тому не можуть трактуватися як факти об'єктивної історичної дійсності.

Таня Малярчук © текст, 2016
Назар Гайдучик © обкладинка, 2016
Видавництво Старого Лева © 2016

ISBN 978-617-679-330-4

Усі права застережено

таня малярчук

ЗАБИТТЯ

Роман

Видавництво Старого Лева
Львів — 2016

У череві синього кита

Найважче пояснити — і самій собі теж — чому раптом він? Звідки взялася моя історія про нього? Хто ми одне одному?

Відповідаю: ніхто.

Ми ніколи не зустрічалися (наша зустріч була фізично неможливою), ми не родичі, ми не земляки, ми навіть не однієї національності. Він поляк, я українка. Він мудрець, філософ у політиці, поет в історії, я ж — людина без особливої професії, маніпулятор словами й ідеями, можу писати, можу мовчати. Ми настільки різні і чужі одне одному, що ніяка розповідь не змогла би поєднати нас в одне ціле, якби не моя ірраціональна впертість.

Я збрала три точки перетину наших життів: дві у просторі й одну в часі. Все, що могла, більше просто немає. Ось перша: якось він провів кілька днів у моєму рідному місті. Саме закінчилася війна. Він був посланником Української держави, мав там важливу зустріч. Натомість я провела кілька годин у його рідному селі. Навмисно туди їхала. Сільський чоловік зі старомодними вусами на ім'я Петро, який тепер доглядає його родинний маєток, радо все показав, але й запитав:

— А ви йому хто? Чого цікавитесь? Для звичайного відвідувача музею ви занадто багато знаєте.

Я відповіла, що цікавлюся просто так, важко пояснити. Петро кивнув головою, що зрозумів. Потис мені своєю мозолястою зашкарублою долонею руку. Я не зізналася, що є ще одна річ, яка нас об'єднує, дивний збіг, який я помітила зовсім недавно і який плекаю, наче останнє виправдання своїй одержимості. Наші життя один раз перетнулися й у часі. Ми народилися в один день, обоє — 17 квітня. Тільки він рівно на сто років раніше.

Тепер я часто думаю про час і кажу всім, що лише з часом надходить відчуття часу. Що далі в час, то він зриміший. Що довше живеш, то його більше. І всі інші часи, ті, в яких я не жила, але про які знаю, що вони були, обростають крупинку мого особистого часу, нашаровуються, накипають. Тому здається, ніби я прожила безкінечно багато і вже незабаром має настати кінець.

Кінець справді настав, він прийшов до мене у формі «серця в горлі». Так я почала називати несподівані напади паніки. Коли робиться дуже, дуже страшно, а серце — центральний орган мого тіла — раптом гримить і підступає до горла, загрожуючи вистрибнути на підлогу. Я намагалась описувати свої приступи словами, вони — моя армія, я ж літератор, але слова розлізалися, ніби їх хтось варив, помішуючи дерев'яною ложкою. Слова більше нічого не означали. Кінець, який я переживала, кінець усіх часів у мені, не міг бути описаний старим способом. Потрібні були нові слова, нова правда, і їх пошук захопив увесь мій розум.

Впродовж своєї попередньої «літературної кар'єри» — а це шість невеличких книжечок — я завжди працювала на комп'ютері. Від руки я ніколи не писала і писати не вмю, а коли треба, то виводжу каракулі і роблю від незвички купу

помилки. Комп'ютер натомість — мій ткацький інструмент. Раніше мені здавалося, що я пишу на ньому так, ніби тчу килим, і плетиво тексту хотілося зробити якомога барвистішим. Тепер процес писання більше нагадує гру на фортепіано. Я музикую. Тисну на клавіші віртуозно, ритмічно нахиляю корпус тіла вперед, пальці завмирають в повітрі, коли мені потрібна пауза, а потім слухняно спадають вниз на клавіатуру, примушуючи звучати потрібні літери. Раніше я ткала барвисту життєву дорожку, тепер пишу невблаганну музику кінця. Реквієм самій собі. Це не означає, що я вже завтра помру, зовсім ні. Переживши і прийнявши власний кінець, можна жити ще як завгодно довго.

«Серце в горлі» бувало таким нестерпним, особливо перші рази, що я викинулася би з вікна, якби в той момент могла рухатися. Аритмія, біль у грудях і скронях, брак повітря, запаморочення, нудота. Втім, справді нестерпними були не фізичні страждання, а викривлення реальності, нове її сприйняття, ніби з протилежного боку, тамтого, звідки вже не повертаються. Це був увесь жах смерті, як про неї думають живі. Одночасно я переживала втрату (чи споконвічну відсутність?) найменшого сенсу, основоположного, того, з якого все починається. Питання «навіщо?» затьмарило всі решта. Не було важливо, хто я, а було важливо, навіщо. Не мало значення, коли і як, а мало значення, чому.

І ось в одну таку мить, страждаючи від глибинної марноти, я раптом почала думати про час як про те, що об'єднує безкінечну вервицю безглузвих подій, а також про те, що лише в послідовності цих подій сенс і є і що не Бог, не любов, не краса, не велич розуму визначають цей світ, а тільки час, плин часу і мелькотіння людського життя в ньому.

Людське життя — його корм. Час поглинає все живе мільйонами тонн, як гігантський синій кит мікроскопічний планктон, перемелює і пережовує до однорідної маси, так що одне

життя безслідно зникає, даючи шанс іншому, наступному в черзі. Проте не зникнення щеміло мені найбільше, а саме безслідність. Я подумала, що вже сама однією ногою там, в тотальному забутті. Процес мого неминучого зникнення розпочався в хвилину мого народження. І що довше я живу, то більше щезаю. Щезають мої почуття й емоції, мій біль і моя радість, щезають місця, які я бачила, і люди, з якими зустрічалася. Щезають мої спогади, мої думки. Щезає моє розуміння світу. Щезає моє тіло, кожного дня дедалі більше. Світ в мені і навколо мене безслідно щезає, і я нічого не можу зробити, щоб його вберегти.

Тоді я взялася у великих кількостях читати старі газети. На запилюжених шпальтах одноденок найбільше відчувається крихкість всього живого перед всемогутністю часу. Ось воно ще було важливим, заголовки рясніли мріями і страхами цілих народів, велися дискусії, вибухали скандали, друкувалися спростування, аптеки, книгарні і туристичні компанії вміщували свої оголошення, хтось збирав пожертви на скалічених у війні земляків, хтось анонсував літературний вечір, на останній шпальті завжди один-два посередні віршики на патріотичні теми, для душі, аж раптом гульк — і цей клекотливий час теперішнього став минулим, паща синього кита вже відкрита і починає засмоктувати, редактор із сумом повідомляє, що через брак фінансування газета припиняє вихід, «але не назавжди!». І більше жодного номера. Кінець. Час переміг. Синій кит поплив далі.

Так було з першою українською газетою «Діло», яка виходила від 1880 до 1939 року у Львові. 1939-й став роком завершення багатовікової історії цього міста: вступ Червоної Армії розпочав його нову — радянську — епоху, особливою пристрастю якої було вбивство минулого і заборона на пам'ять.

Так було з другою великою українською газетою «Рада», яка виходила щоденно у 1906–1914 роках у Києві. Видавець

Євген Чикаленко мусив докласти чималі суми з власної кишені, щоб газета продовжувала існування, бо її ніхто не передплачував. Перша світова війна в радикальний спосіб вирішила цю проблему, і Євген Чикаленко зітхнув з полегшенням, бо самому йому закрити газету не дозволило б сумління. Він казав, що газета — як прапор: майорить, значить, Україна ще є.

Але зовсім інакша доля газети «Свобода», яку українська громада Америки почала видавати у Нью-Йорку ще у 1893 році й видає дотепер. Ця газета зробилася моєю улюбленою не тому, що була найкращою, а тому, що все бачила і нічого не забула. Сто двадцять безперервних років. Шість поколінь людей, об'єднаних однією хронологією. Убивство Франца Фердинанда в Сараєві й падіння Радянського Союзу, пожежа в Гусятині 1893 року і болахівський різник Антон, який у 1934-му відтрав сокирою голову рідній матері. Або, наприклад, 20 червня 1931 року: в Чикаго заарештовано гангстера Аль Капоне. Якусь мить я роздумувала над цією інформацією, намагаючись уявити, що в тому самому році діялося в іншій частині світу, у селах моїх бабів і дідів, приміром, але на гадку спадало лише, що тамтешні жінки не носили спідньої білизни, бо просто її не мали, і регулярно, коли припікало, мусили сидіти вдома, щоб ніхто не бачив, як по їхніх литках стікає ритуальна кров.

Вже пізніше мою увагу привернули великі чорні заголовні літери з передової, які сумлінний читач не мав права проміняти на арешт чиказького гангстера. Всього три налитих чорною друкарською фарбою слова. Їх неможливо було не побачити. По спині війнуло моторошним холодком. Я перечитувала заголовки знову і знову, аж доки перестала будь-що відчувати. Знову і знову:

УМЕР В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ

Тоді я не знала, хто він і чому помер. Але для когось смерть цього чоловіка мала неабияке значення, якщо «Свобода» повідомляла про неї на першій шпальті, нехтуючи долею Аль Капоне і його нью-йоркського колеги Артура Шульца, якого теж на днях вкинули до буцегарні. Повідомлення про те, що російський письменник Максим Горький був прийнятий до лав комуністичної партії, так само не переважило оповіщеної смерті за важливістю, як і самогубство дружини рабина у Вільні, причиною якого, судячи з усього, послужив «нервовий розстрій». У цьому номері «Свободи» ніщо не було важливішим за смерть В'ячеслава Липинського. На відміну від нещасної дружини рабина, імені якої взагалі не повідомлялося, ім'я Липинського не потребувало пояснень, інакше про нього не писали б у тому рядку, що його зазвичай присвячують якимсь світовим катастрофам, як-от нищівному землетрусові у Сан-Франциско 1906-го.

Я прочитала некролог під чорним рядком. Видатний історик і видатний політик. Наказав після смерті проколоти собі серце, бо боявся бути закопаним живцем. Прокол серця виконали в австрійському санаторії Вінервальд, тому самому, де кількома роками раніше безуспішно лікувався маловідомий письменник Франц Кафка. Свідками процедури стали молода донька Липинського Єва і його брат Станіслав.

У той самий час, у червні 31-го, моєму дідові якраз виповнилося п'ять років. Його мама, не маючи коней, сама впрягалася в плуг, щоб виорати гектар землі, а замість підпису ставила хрестик. Україна, а точніше, Східна Галичина, їхня батьківщина, тоді ще була частиною Польщі.

Моя інша бабця теж уже жила. Її мама мала найкращий голос в околиці, але ним мало хто встиг насолодитися, бо жінка померла відразу після пологів. Удівець, колись заможний хлібороб, залишив доньку на східцях дитячого будинку, а сам

загинув від голоду у 1933-му. Їхня батьківщина — Малоросія, Підросійська, Наддніпрянська, Велика Україна, Українська Соціалістична Радянська Республіка була де-факто частиною Росії. Проте чи можна називати батьківщиною землю, яка вбиває? Я не знаю. Я опинилася в самому череві синього кита. Проковтнута, я все ще мала шанс оживити свою історію. Свою і його — В'ячеслава Липинського. Свою історію через його історію. Треба було всього лиш зробити вигляд, ніби серце ніхто нікому не проколював і воно б'ється дотепер. У моєму горлі.

II

1931

Вдих-видих

Насправді про його смерть із деяким запізненням повідомила вся без винятку українська преса. Умер В'ячеслав Липинський. Липинський помер. Яка втрата. Нарешті. Всі знали Липинського. Без нього стане тяжче. Чи легше? У будь-якому разі самотніше, бо він нікому не давав нудьгувати. З Липинським умерла українська шляхетність. Він був божевільним туберкульозником. Відлюдником. Його вже роками ніхто не бачив. Але всі читали, що він пише. Він багато писав. Іноді по десять листів на день. Хтось узагалі розумів його каракулі? Хтось узагалі збагнув, що саме він хотів сказати? Його боялися, бо він вимагав від людей гідності, стверджував, що це їхній обов'язок. Кому це треба? Саме так, його ніхто не любив, усі терпіли. І зітхнули з полегшенням, коли він умер. Вороги Липинського написали хвалебні некрологи. Вони запаслися некрологами ще задовго до того. Всі чекали на його смерть. Дивно, що він не помер раніше.

Його виносили з хати на руках. Автомобіль, щоб їхати до санаторію, чекав на подвір'ї перед домом.

— Чи побачу ще це все? — сказав він сам до себе, оглядаючись.

— Побачите, ще й не таке переживали, — відповіла домогосподарка Липинського фройляйн Юлія Розенфельден. Він говорив українською, вона німецькою. Їхнє багаторічне спілкування було налагоджене ідеально. Вона розуміла його найкраще з усіх живих, уміючи розпізнавати стан його сьогоднішнього здоров'я лише за глибиною і швидкістю дихання. Аналізувати дихання Липинського було її захопленням, хобі, яке домогосподарка примудрилася досконало відшліфувати поза хатньою роботою, чищенням одягу та пуцуванням взуття, що його Липинський уже роками не мав на собі. Всі називали фройляйн — Фін Юлі. Старша від свого роботодавця на п'ять років, одруженою ніколи не була, посивіла блондинка, гостра на язик, але одночасно справедлива і любляча. Це її слова: «Куди Ви так спішите? Дихайте повільніше. Ра-аз-два. Вди-их-видих». Липинський роздратовано відмахувався.

— Я радий, що взагалі ще дихаю, дайте мені спокій.

Вди-их-видих. Вди-их-видих.

Липинський намагався приборкати свої легені, тобто ту їх частину, яка — так він думав — ще не продірявила повністю. Тоді Фін Юлі розкривала навстіж вікна, і холодний гірський вітер вривався до охайно прибраної кімнати з великим ліжком посередині. Ліжко вже давно служило Липинському за кабінет. З вікна було видно покриті снігом альпійські шпичаки. Липинський заплющував очі й дихав. Ра-аз-два. Вди-их-видих. Дві години. Три години. Ніби гойдався в колісці, натягнутій між двома гірськими вершинами над глибокою долиною. Його ще зовсім чорні вуса потрохи вкривалися інеєм.

На подвір'ї також стояла донька Липинського Єва. Вона спеціально приїхала з Кракова, коли дізналася про серцевий напад. Напад стався в кінці травня, лікар добирався шість годин, бо в горах панувала страшна негода, каламутні води з обтесаними об каміння стовбурами молодих дерев стікали

бурними потоками з високогір'я, розмиваючи навіть добрі дороги, не те що стежки. Липинський дуже нервував. Фін Юлі стояла у вікні, і він, як дитина, питав кожні кілька хвилин:

— Йде?

— Ще ні, але вже скоро.

— У моєму стані, — вигукував він, — я не можу дозволити собі чекати на лікаря так довго.

Було вирішено їхати до санаторію. Липинський продав свій архів Андрею Шептицькому, митрополитові української греко-католицької церкви, щоб на виручені кошти оплатити дорогий побут у Вінервальді. За архів — листи, рукописи, нотатки, неопубліковані статті та матеріали до них — отримав кількасот доларів. Цього мало вистачити на перший час.

Липинський із самого дитинства готувався до смерті, але саме тепер, коли вона підійшла впритул, на сорок дев'ятому році життя, він раптом з усіх сил почав їй опиратися. Не хотів умирати. Бурмотів собі під ніс: «Ще би кілька років». Коли думав, що за ним ніхто не спостерігає. Було би добре те і те дописати, того і того побачити, те і те зробити. Знищити політичних ворогів. Їх у Липинського було достатньо. Провести кілька днів із донькою. Можливо, поїхати з нею до моря, як колись з її матір'ю? Шкода тільки, що бризи так йому шкодять. Бризи і бізи — його вбивці. Вітри — ось що Липинського знищило. Він розрізняв їх на запах. За запахом вітру визначав годину. Вітер, що віє о п'ятій ранку, пахне інакше, ніж той, що заступає його о шостій. Цей запах уже буде різкішим, дещо свіжішим, як ранкове мило. Липинський розрізняв їх усіх, бо саме вітри гнали його ціле життя все далі й далі, насамкінець зробивши заручником однієї невеликої країни, в якій за власною волею після розпаду імперії ніхто не жив би. Холодні північно-західні бізи витурили Липинського з Женеві, де він провчився рік

на соціології, вони ж укупі з потужними західними погнали його з Відня, де він близько року був послом Української Держави, очолюваної гетьманом Павлом Скоропадським, а потім вони ж стали причиною виїзду з Берліна, де Липинський, переконаний, що «просвічена монархія» для України — єдино можлива форма політичного правління, намагався втихомирити придворні інтриги і нагадати екзильному кандидатові на українського монарха про гетьманську честь. Женева, Відень, Берлін. Слухаючи його легені, лікарі кожного разу хитали головами і радили їхати геть. Вітри вигнали Липинського з його життя і прирекли на довічне ув'язнення у цьому чудовому і водночас ненависному передгір'ї австрійських Альп. Штирія. Три кілометри до залізничної станції. Півгодини потягом до Граца. П'ять годин потягом до Відня. Пошта Тобельбад. Бадегг.

Будинок у Бадеггу чи, як він сам його називав, «штербегауз», «домик на смерть», коштував зовсім небагато, всього 5500 шилінгів, тобто 800 доларів, але для Липинського, який вже давно обходився двадцятьма доларами на місяць, і ця сума була захмарною. Допомогли один меценат із Канади і брат Липинського Станіслав. За це Липинський відмовлявся від будь-яких зазіхань на батьківський маєток в Україні, в селі Затурці недалеко від Луцька. Там тепер господарював Станіслав, успішний селекціонер (виводив в основному нові сорти пшениці та картоплі). Старший брат Липинського Влодзімеж був лікарем і жив у Луцьку, мав перший у місті автомобіль. Втім, родина Липинських — правильніше було б сказати Липинських — не володіла великими статками. Це були польські шляхтичі середньої руки, які трималися на плаву лише завдяки добрій освіті й розумному господарюванню.

Брат Станіслав теж приїхав, коли почув про серцевий напад. Він дещо втратив форму, нажив черевце, риси обличчя

зм'якли — так зазвичай стається зі щасливо одруженими добряками, яким він, без сумніву, був. Виносячи Липинського з дому на руках, він лагідно приговорював:

— Я тобі казав, Вацлаве, що купувати дім у такій глушині не варто. Чому ти не міг переїхати до нас у Затурці? Там досить місця, чудова природа, вітрів майже не буває, Марія і діти були би раді, ти знаєш, як вони тебе люблять...

— Не називай мене Вацлавом, — хрипів Липинський у відповідь. Брат і донька розмовляли польською, Липинський — українською.

Цю фразу: «не називай/те мене Вацлавом», — Липинський взяв собі за зброю, ще коли йому виповнилося дев'ятнадцять. Тоді він був повернувся з київської гімназії на зимові вакації до Затурець. За обіднім столом зібралася вся родина. Липинський мовчки слухав місцеві новини, гімназійна форма особливо йому пасувала, підкреслюючи струнку, хоча дещо зсутулену і занадто худорляву поставу; густе і чорне, як смола, волосся по-гімназійному було зачесане назад.

— Вацлаве, як тобі вчиться? — нарешті спитала матір, Клара Липінська. Всі глянули на нього, і що довше тривала мовчанка, то більше зростав інтерес присутніх. Ванда, сестра, Станіслав та Владзімеж пильно дивилися на брата. Хіба що батько Казімеж Липинський із властивою йому безтурботністю продовжував делікатно наминати святковий котлет. Липинський несміливо прочистив горло.

— Вацлав? — Клара все ще чекала відповіді. І тоді Липинський вперше вистрілив зі своєї нової зброї, нелегальної, тієї, яку йому пізніше доведеться не раз виймати з кобури для самозахисту.

— Не називайте мене Вацлавом. Я В'ячеслав.

Батько ледве не вдавився котлетом. Матір зойкнула. Брати і сестра мовчки переглянулися. Липинський на додачу

говорив українською, а цю мову (хоча це й не мова ніяка, а сільський діалект, суміш польської та російської) родина Ліпінських ще ніколи не чула з уст освіченої людини, тільки від місцевих бідняків.

— Сталося щось, про що нам треба знати? — спитала Клара Ліпінська, з усіх сил намагаючись зберігати спокій. Вона була жінкою невеликою, але владною.

— Я вважаю себе українцем, — тихо, майже нечутно, огризнувся новоспечений В'ячеслав. Його впевненість потрохи зникала. Сутулість ставала все помітнішою.

Клара Ліпінська нарешті не витримала:

— Який же ти українець?! Ти поляк, сину! Всі ми поляки від діда-прадіда!

Липинський мовчав, похнюпивши голову. Було видно, що він не згідний і погоджуватися не збирається, але ще не має достатніх аргументів для відсічі. Він робив так завжди, мовчав, щоб мати змогу добре підготуватися перед нападом. Клара Ліпінська, як ніхто, знала цю синову властивість, і тепер її трусало від люті та безпорадності. Він завжди таким був, ненадійним, слабовитим, неврастенічним, а тепер, ось будь ласочка, остаточно зійшов з розуму.

Святковий обід на тому скінчився. Всі розійшлися по своїх кутках, набурмосені і злі. А вночі випало незвично багато снігу. Липинський, лежачи в кімнаті і втупившись у стелю, боявся, що дах проломиться під таким тягарем і його засипле білою кучугурою, ніби землею у свіжовикопаній могилі. Ще не раз пізніше його охоплюватиме відчуття, ніби він лежить на самому дні, де холодно і самотньо, і звідси, зсередини, дно здається ще глибшим, ніж насправді, бездонним, здається навіть не дном, а вічним вертикальним падінням вниз, і Липинський розпачливо здійсмає догори руки, щоб зачепитися за що-небудь, якись невидимі поручні, і втриматися.

Його рішення продовжити навчання на рільничому факультеті в Кракові дещо знизило напругу в родині. Хоч обробіток землі тоді цікавив Липинського не більше ніж мода жіночих капелюшків, для молодого чоловіка його походження і статку рільнича освіта була дуже раціональним вибором: землевласники мусили знати, що робити зі своїми гектарами. А де ж ще вчитися молодому полякові, як не у Кракові? Переросте, сподівалася Клара Ліпінська, Вацлав — хлопець розумний, просто бунтує.

Брат Станіслав розсміявся, коли почув знайоме і вже давно переболіле: «Не називай мене Вацлавом».

— Маєш рацію, — сказав він, — добропорядного Вацлава з тебе все одно так ніколи й не вийшло.

Тепер, у 1931 році, світоглядні конфлікти між ними втратили гостроту. Станіслав, називаючи брата Вацлавом, робив це умисно, жартома, тільки щоб подратувати. Коли вже все відбулося, всі війни закінчилися і всі битви програно, імена — найменше, що мало значення. Більше не було причин для суперечок. Все, що залишилося, — діри в легенях.

Ра-аз-два. Вди-их-видих.

Повсідалися в автомобіль. Фін Юлі теж їхала до санаторію, без неї Липинський не уявляв свого побуту. Вона мала поправляти йому подушки, домовлятися з лікарями, читати вголос газети, подавати вночі воду, класти на чоло долоню зі словами: «Все гаразд, гарячки немає». Фін Юлі мала прислухатися до поривчастого дихання і визначати, чи Липинський ще живий. Іноді він сам у цьому сумнівався — тоді вистачало глянути на Фін Юлі, і домогосподарка заспокійливо кивала головою, мовляв, не турбуйтеся, живі.

Шофер завів мотор. Була сьома ранку. Дорога мала зайняти годин чотири-п'ять. На дерев'яних сходах дому залишився стояти вірний пес Липинського, його багатолітній секретар

Савур-Ципріянович. Він помахав рукою на прощання. Невисокий рудовусий чоловічок приблизно того ж віку, що й Липинський. Родом десь з-під Києва, хоча ніхто в жодній енциклопедії не знайде відомостей про місце його народження. Людина-привид. Людина-тінь. Мешкав разом із Липинським останні одинадцять років після того, як втік зі вкотре захопленого більшовиками Києва вантажним потягом до Відня. Там він знав лише одну адресу: готель Брістоль на Рінгу, 1, а також те, що в ньому квартирував український посол. Прийшов і став у фойє під вікном, портє недовірливо зміряв прибульця з ніг до голови.

— Я до посланника Липинського, — повідомив Ципріянович, але портє замахав головою. Пан посланник склав свої повноваження і зараз вибирається на нове помешкання. Взагалі, він дуже хворий, дайте йому нарешті спокій. Ципріянович розгубився, але йти не йшов, бо не мав куди. Портє повторював одне і теж: дайте йому спокій, йдіть собі, тут немає на що чекати, внадилися, як мухи на стерво.

— А хто тепер посланник України? — спитав Ципріянович у розпачі.

Портє вибухнув:

— Звідки мені знати, чоловіче добрий?! Знайшов кого питати!

Цієї миті до фойє спустився Липинський: гострі доглянуті вуса, акуратно зачесана чорна густа шевелюра, великі очі, неприродно живі, як для такого змарнілого тіла. Біля входу на Липинського чекав екіпаж, який мав відвезти його на лікування до санаторію. Фін Юлі давала розпорядження візникові.

— Пане Липинський, — гукнув його Ципріянович і перелякано замовк, бо не знав, що казати далі.

Липинський зупинився і питально глянув на Ципріяновича.

— Порадьте, куди мені йти, пане Липинський.

— А хто ви?

— Михайло Петрович Савур-Ципріянович.

— Я йому вже сказав, що тут нема на що чекати, — втрутився портє.

Липинський закашлявся. Фін Юлі простягнула йому білу хустинку з червоною нашивкою W. Lipinski.

— А що ви вмієте? — раптом спитав Липинський.

— Я секретар, — безнадійно пробубонів той. — Працював в уряді Директорії, у канцелярії міністерства освіти. Нас евакуювали з Києва місяць тому.

— Які мови знаєте?

— Знаю німецьку, французьку і російську.

— А українську знаєте?

— Це моя рідна мова.

— Навідайте мене у санаторії в Бадені через місяць. Якщо дійдемо згоди — будете моїм секретарем. Я якраз шукаю.

Ципріянович подякував, на очі навернулися собачі сльози відданості, але він змахнув їх рукавами потертої сюртучини. З дверей Липинський докинув:

— Ви маєте де зупинитися?

— Не маю, пане посланнику.

— Я більше не посланник, називайте мене В'ячеславом Казимировичем, — він щось шепнув портє, тоді вийшов з готелю і сів в екіпаж.

— Пощастило тобі, — буркнув Ципріяновичу портє і звелів йти за ним, — він просто людина добра, от всі й користуються. Я гнав би таких, як ти, до бісової матері. Злетілися, як мухи на стерво.

Через місяць вони про все домовилися, і Ципріянович одразу заступив на службу. У різний час він мав різні завдання. Окрім своїх прямих обов'язків секретаря, виконував важку

хатню роботу, ходив за лікарем у разі гострої потреби (іноді по кілька разів за одну ніч), зустрічав на двірці гостей і віз їх нагору фірою. Ще Ципріянович листувався від імені Липинського з тими, хто видавався самому Липинському нецікавим. Відповіді компілював із давніше написаних листів: самовільно фантазувати, хоч як кортіло, права не мав. Зустрічався з давніми друзями Липинського у Відні, випитував у них про теперішнє життя, а потім детально переповідав усе господареві. Іноді прибріхував, прикрашав, іноді замовчував чинюся смерть. Зарплатня Ципріяновича становила 2 долари місячно плюс харч і дах над головою. Вряди-годи Липинський виділяв йому додаткові премії, але Ципріянович переважно відмовлявся, бачачи, що тому самому не вистачає на лікування. Ципріянович здоровий, він ніколи не потребував багато. Єдина його проблема — це болючі зуби. Інколи Липинський оплачував секретареві дантиста, бо в цій околиці його роль виконував звичайний терапевт, який про зуби знав лише те, що вони перестают боліти, якщо їх вирвати.

Їхній робочий ранок виглядав так. Фін Юлі заходила до кімнати і відчиняла навстіж вікно, щоб Липинський починав дихальні процедури. Так зване «лічення воздухом». Ципріянович діловито запитував:

— Сьогодні будете писати самі чи диктувати?

Запитував даремно — Липинський уже давно не брався за олівець. Його каракулі потім ніхто не міг розібрати, навіть він сам.

— Диктувати, — і Ципріянович заносив до спальні свого ідола, своє божество, свою друкарську машинку. За неї він був ладний вмерти. Машинка годувала Ципріяновича так, як корова — галицьких селян. Він обережно ставив її на стіл, а сам сідав поруч і розминав кисті, немов хірург перед делікатною операцією.

— Я готовий, В'ячеславе Казимировичу. Скільки листів сьогодні?

— Один. Але зробіть дві копії. І я прошу Вас, Ципріяновичу, не перекручуйте того, що я кажу, не виправляйте, як Ви думаете, мої помилки. Пишіть так, як диктую.

— Але слово «закінчення» пишеться з двома «н», це Вам кожен, кого не спитайте, підтвердить.

Липинський нервово відмахувався.

— Та пишіть, як знаєте, дідько з Вами, однаково ж зробите по-своєму. Мені друзі вже не раз переповідали, що Ваш машинопис різниться від листів, написаних моєю рукою, і що деколи вони мене в моїх листах не пізнають.

Ципріянович навчився не реагувати на подібні нападки. За роки служби він м'якосердо прощав Липинському такі мовні викрутаси, яких жоден порядний секретар не стерпів би. «Хлополапський», наприклад. Ну що це за слово таке?! Що воно означає?! «Хлополапська небезпека» — і розумій як хочеш. Або: «Безвласнодержавність». І сміх і гріх! Але Ципріянович терпів і, зціпивши зуби, друкував навіть ще більші нісенітниці.

— Іванові Кревецькому, — Липинський називав ім'я адресата і чекав, поки секретар вицокував на машинці стандартний заголовок: Бадегг, Пошта Тобельбад, Австрія. З вікна заносило віхолюю, вуса і брови Липинського потроху ставали білими.

Вди-их-видих.

— Вельмишановний і дорогий пане Іване! — повільно починав диктувати. — З нагоди Різдвяних свят і Нового року пересилаю Вам сердечні побажання всього найкращого. Дякую Вам за ваші побажання і за вашу пам'ять. Одного тільки Вашого побажання не можу зрозуміти: повороту до рідного краю? Кому я і нащо в цім ріднім краю потрібний.

Ципріянович сповільнювався, йому теж ставало холодно.

— Ні, маю надію, що Бог Милосердний принаймні наприкінці звільнить мене від дотику з українським громадянством, якому я віддав все, що мав, яке мені подякувало найтяжчою, яка тільки може бути, обидою для чесної людини. Ні один голос не став у моїй обороні, коли настало на мене шумовиння, яке тепер на руїні росте в пірря і розвивається. «Пірря» — подвоєне р.

— Я знаю, як писати «пірря», — обурювався Ципріянович, — не мусите мені це говорити, В'ячеславе Казимировичу.

— Вибачте-вибачте, це я за звичкою. Продовжую. Моя Україна вмерла. Я не маю до чого і до кого вертати. Підпис: Померший для померших.

— Померший для померших? Що це за такий підпис? Ви ж іще живі.

— Просто пишіть, як кажу.

Ципріянович корився, вголос коментуючи те, що друкує:

— Померший для померших. Дата: 30 децембра. Писати децембра чи грудня?

— Пишіть «децембра».

— 30 децембра, 1931 року. З високим поважанням, Ваш Липинський.

Потім Липинський просив залишити його самого. З коридору було чути, як він плаче.

Проводжаючи заладований до санаторію автомобіль, Ципріянович не здогадувався, що бачить господаря востанне. Інакше він був би якось підготувався. Може, обійняв би його. Вони ніколи не обіймалися, тільки гиркалися, хоча поважали один одного і не могли один без одного обходитися. Якось після чергової «правописної» суперечки Ципріянович так розсердився, що аж був звільнився і демонстративно поїхав до Відня шукати іншу роботу. Просидівши у їхнього спільного

знайомого Жука два тижні й так і не дочекавшись вибачливого листа від Липинського, повернувся. Липинський без слів прийняв назад. Вибачливого листа він таки написав, але не знав, на яку адресу слати.

Є одна світлина, де вони разом. Липинський у своєму незмінному гусарському халаті з ціпком у руках, Ципріянович у двобортній байковій сорочці в косу клітинку, кольорів не видно, бо світлина чорно-біла. Сидять пліч-о-пліч перед будинком у Бадеггу, на задньому тлі — чужі діти, мабуть, брата Станіслава. Надворі тепло. Тераса закладена квітучими вазонами. Обидва чоловіки здрібнілі, вихудлі, неширокі в плечах. Липинський дивиться в об'єктив, Ципріянович кудись убік. Яйцеподібна голова, потилиця вже зовсім лиса. Брови насуплені. Ципріянович — людина-привид. Ніхто в жодній енциклопедії не знайде відомостей про його даліше життя. Ніхто не знає, що з ним сталося потім. Зі смертю Липинського умер і він.

Єдине, що Ципріянович по собі лишив, — це коротенький, але детальний, майже фізіологічний, опис останніх днів життя свого господаря. Через рік його надрукував один львівський журнал. Ципріянович повідомляє, що подорож до санаторію минула щасливо, Липинський був веселий і сповнений надій. У санаторії відразу зробили встрикування камфори. Наступного дня після ретельних оглядин Фін Юлі спитала в лікаря, чи є якась надія, і той, хитаючи головою, відповів, що Липинський приїхав сюди помирати. Господиня не надала словам лікаря великого значення, бо подібне чула часто. Брат і донька після довгих розмов із хворим від'їхали. Липинський вставав тільки вранці, щоб сидючи вмитися. Господиня читала йому німецькі газети. Увесь час він був у повній притомності. Спав з відкритими очима. Постійно повторював, що мусить ще прожити пару літ, казав щось про море і про сіль, згадував свою жінку, з якою після розлучення в 1919 році

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати
далі, придбайте, будь
ласка, повну версію
книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ